

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.ДРАГОМАНОВА

БЕРЕЗА РОМАН ПАВЛОВИЧ

УДК 378. 02; 18

**ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ
СТУДЕНТІВ МИСТЕЦЬКО-ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ
ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛІЗАЦІЇ НАРОДНИХ СВЯТ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2001

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент

Єлісовенко Юрій Петрович,

Інститут педагогіки і психології

професійної освіти,

науковий співробітник відділу

мистецької освіти.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент

Руденко Юрій Дмитрович,

Національний педагогічний університет

імені М.П.Драгоманова,

професор кафедри історії і теорії педагогіки.

кандидат педагогічних наук, доцент

Сявавко Євгенія Іванівна,

Львівський національний університет

імені Івана Франка, доцент кафедри педагогіки.

Провідна установа: Прикарпатський університет імені Василя Стефаника,
кафедра історії педагогіки та українознавства, Міністерство
освіти і науки України, м. Івано-Франківськ.

Захист відбудеться “ 17 ” травня 2001 року о 14 30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26. 053. 02 у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий “_2_” квітня 2001 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.В.Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Суспільно-політичні зміни, що стали реальністю за часів незалежності України, та проблеми державотворення потребують розв'язання цілого ряду завдань, серед яких чільне місце посідають завдання патріотичного виховання молоді, формування її національної самосвідомості та відродження української культури. На вирішення їх націлюють і Конституція України, і Державна національна програма “Освіта”(Україна ХХІ століття”), і Закон України “Про освіту”.

Важливість розв'язання даних педагогічних завдань зумовлена низкою чинників, серед яких особливо слід виділити такі: необхідність розуміння молоддю своєї національної самобутності, її збереження та розвитку; необхідність поліпшення її патріотичного виховання; необхідність залучення підростаючих поколінь до національної культури; поширення негативних явищ у молодіжному середовищі та нагальна потреба протиставлення їм можливостей здорового способу життя, розумної організації свого дозвілля, культурного розвитку, виховання та самовиховання.

Все це вимагає нових науково-практичних підходів до проблеми формування національної самосвідомості студентської молоді, які передбачають удосконалення і перебудову змісту форм та методів підготовки фахівців у галузі виховання, залучення їх до творчого самовираження та збагачення їхнього національно-культурного досвіду.

Народні обряди й свята, як художні форми національної культури, містять у собі величезний виховний потенціал, механізми реалізації якого діють як у раціональній сфері впливу на свідомість, так і у сфері впливу на підсвідомість, емоції людини. Наукові дослідження свідчать, що цей вплив значно посилюється завдяки використанню засобів театралізації народних обрядів і свят та широкого використання методів активізації учасників святкового дійства.

Театралізація, як спосіб дієвого вирішення свята, вносить в нього такі складові елементи театру як драматургію, а відтак, і сюжетний розвиток, і драматичний конфлікт, і сценічну дію. Вона розрахована на певних дійових осіб, театральні костюми, декорації, реквізит тощо. У разі доцільного їх використання і за умови створення святкової ситуації та атмосфери народні обряди і свята справляють посилений виховний вплив на учасників театралізованого дійства.

Слід відзначити також особливу роль гри та ігрової діяльності в процесі розвитку особистості і її національної самосвідомості, яка починає формуватися з дитячих років.

Національна самосвідомість як філософська і психологічна категорія глибоко розкрита у працях О.В.Антонюка, М.О.Бердяєва, М.Й.Боришевського, В.К.Винниченка, М.С.Грушевського, М.П.Драгоманова, В.Ф.Жмири, В.П.Іванишина, М.В.Косіва, В.А.Мандрагеля, Я.К.Радевича-Винницького, Ю.І.Римаренка, Г.С.Сковороди та інших.

Формування національної самосвідомості як педагогічна проблема, складова і невід'ємна частка народної педагогіки, розглянута в працях З.П.Васильцової, Г.Г.Ващенко, О.І.Вишневського, П.П.Кононенка, Ю.Д.Руденка, С.Ф.Русової, М.Г.Стельмаховича, Б.М.Ступарика, Є.І.Сявавко, Д.О.Тхоржевського, К.Д.Ушинського, І.Я. Франка, Т.Г.Шевченка та інших.

Народні свята та історію їхнього походження, розвитку, можливості театралізації, організації, підготовки і проведення у різні часи досліджували М.П.Акімов, О.І.Білецький, І.О.Волошин, Д.М.Генкін, Ю.П.Єлісовенко, Ю.Д.Климець, А.А.Конович, Й.І.Лозинський., С.А.Луньо, В.Ф.Мицик, А.П.Обертинська, В.Г.Скуратівський, П.П.Чубинський та інші. Однак як засіб формування національної самосвідомості студентської молоді вони не розглядалися.

Наявні психолого–педагогічні дослідження з проблем формування національної самосвідомості стосуються, здебільшого, іншої вікової категорії, найчастіше – молодших школярів. Без сумніву, природна сприйнятливість і допитливість дітей, з одного боку, та необхідність закладення педагогічних основ національного виховання у молодшому віці, з іншого, є цілком очевидними, так само як і те, що процес самопізнання людей, рефлексії національного становлення у шкільному віці не завершується, а триває впродовж усього життя. Відтак, існує об'єктивна потреба дослідження процесу формування національної самосвідомості й інших вікових категорій, зокрема молоді. Певною мірою вона висвітлена в працях вітчизняних науковців (М.Й.Боришевського, Л.І.Мацько, Ю.Д.Руденка, В.К.Сидоренка, Д.О.Тхоржевського та інших). Однак предметом глибокого дисертаційного дослідження формування національної самосвідомості студентської молоді засобами театралізації народних свят стало вперше.

Необхідність проведення педагогічного дослідження процесу формування національної самосвідомості студентської молоді зумовила не лише вибір вікової категорії його учасників,

а й виявлення можливостей здійснення комплексного виховного впливу на них як у навчально-виховній, так і у позанавчальній роботі. Щодо першої, то спільним для всіх мистецько – педагогічних спеціальностей і найбільш наближеним до обраних нами засобів формування, можна вважати предмет “Українське народознавство”, в якому розглядається цілий розділ “Обряди і свята українського народу”. Аналіз практики його викладання у вищих закладах освіти України переконує в тому, що воно відбувається, здебільшого, у площині теорії, у той час як закріплення національно – культурного досвіду, що є базовою основою формування національної самосвідомості молоді, відбувається переважно на практичному рівні. Разом з тим, проведений аналіз доводить, що даний предмет, за умови практичного закріплення національних звичаїв у процесі театралізації народних свят та спрямування роботи на реалізацію виховних цілей може відігравати помітнішу роль у формуванні національної самосвідомості студентської молоді.

Актуальність та недостатня дослідженість проблеми спонукали нас обрати темою дисертаційного дослідження “Формування національної самосвідомості студентів мистецько – педагогічних спеціальностей засобами театралізації народних свят”.

Тема дослідження пов’язана з планом науково-дослідної роботи Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України при виконанні теми “Психолого-педагогічні основи формування загальної та професійної культури студентів засобами мистецтва” (РК № 0196И 008880), а також затверджена Радою з координації наукових досліджень в галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 5 від 16 квітня 1999 року).

Об’єктом дослідження обрано систему національного виховання студентської молоді у вищих закладах освіти України.

Предмет дослідження – формування національної самосвідомості студентів мистецько – педагогічних спеціальностей засобами театралізації народних свят.

Мета дослідження: виявити компоненти змісту, шляхи, умови, форми і методи підвищення ефективності формування у студентів національної самосвідомості засобами театралізації народних свят та розробити програму й методику їх упровадження в навчально–виховний процес мистецько – педагогічних спеціальностей вищих закладів освіти України.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що підвищення ефективності формування у студентів національної самосвідомості у процесі театралізації народних свят буде досягнуто за умов:

- наявності у них позитивної пізнавальної мотивації;
- глибокого осмислення ними змісту, форм і функцій національно – культурного досвіду, що міститься в народних звичаях, обрядах і святах;
- активізації сприйняття учасниками свята ритуальної символіки народного святкового дійства, що має глибоке історичне коріння та справляє на них посиленний виховний вплив;
- забезпечення практичної участі студентів у театралізації народних свят шляхом залучення їх до творчої діяльності на всіх етапах організації, підготовки та проведення святкового дійства.

Відповідно до висунутої гіпотези та мети дослідження вирішувалися такі **завдання**:

1.Обґрунтувати проблему формування національної самосвідомості студентської молоді як загально – виховну, що потребує нових наукових підходів до її розв'язання.

2. Виявити критерії та рівні сформованості національної самосвідомості студентів мистецько – педагогічних спеціальностей вищих закладів освіти.

3.Визначити умови ефективності процесу формування національної самосвідомості студентства засобами театралізації народних свят.

4.Створити та апробувати програму й методикау формування національної самосвідомості студентів мистецько – педагогічних спеціальностей засобами театралізації народних свят.

Методологічною та теоретичною основою дослідження є теорія наукового пізнання, філософські положення про взаємовплив і взаємозалежність явищ об'єктивної дійсності, філософія гуманізму, відповідно до якої людина є найвищою цінністю суспільства; принципи історизму, системного підходу і аналізу, гуманізації і демократизації, єдності навчання і виховання, загальнолюдського і національного, а також положення і висновки щодо:

- формування особистості та її розвитку в процесі діяльності (Б.Г.Ананьєв, А.Г.Асмолов, Л.С.Виготський, І.Д.Бех, Л.І.Божович, О.М.Леонтьєв,

С.Д.Максименко, О.Г.Мороз, С.Л.Рубінштейн, В.А.Семиченко, О.В.Скрипченко, Н.Ф.Тализіна);

- формування педагогічної майстерності майбутніх учителів (Г.Ф.Гринченко, Н.В.Гузій, Н.М.Дем'яненко, І.А.Зязюн, Л.І.Кондратенко, О.П.Кондратюк, О.Г.Мороз, Н.Г.Ничкало, В.Є.Прокопчук, О.Я.Савченко, І.О.Синиця, С.О.Сисоєва, М.М.Солдатенко, Л.О.Хомич, М.Д.Ярмаченко);

- змісту, форм і методів організації самостійної роботи студентів (А.М.Алексюк, В.І.Бондар, Я.І.Бурлака, М.І.Гелашвілі, М.А.Данилов, М.Д.Касьяненко, Г.В.Мухаметзянова, М.Д.Нікандров, П.І.Підкасистий, К.Д.Ушинський, М.І.Федоренко, Р.І.Хмелюк);

- використання в навчально-виховному процесі засобів театральної педагогіки (В.С.Абрамян, Е.В.Вершковський, Ю.П.Єлісєвєнко, А.А.Конович, А.Й.Капська, М.О.Кнебель, Г.В.Крісті, Л.М.Масол, Н.Є.Миропольська, А.П.Обертинська, М.Г.Розовський, Г.М.Сагач).

Широке відображення в дисертаційному дослідженні знайшли нормативні документи: Закон України “Про освіту”, положення Державної національної програми “Освіта” (“Україна ХХІ століття”), положення “Про державний вищий заклад освіти”.

Для розв'язання поставлених завдань у ході дослідження використовувався такий **методичний** інструментарій : теоретичний аналіз наукових джерел (філософських, історичних, соціологічних, культурологічних, педагогічних, психологічних, мистецтвознавчих); аналіз навчально-методичної документації; аналіз педагогічного досвіду; педагогічне спостереження; анкетування; усне опитування; рейтинг; педагогічний експеримент; порівняльний аналіз, методи математичної обробки одержаних даних.

Експериментальна база дослідження була розгорнута у Львівській державній академії мистецтв, Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені І.Я.Франка, Львівському державному музичному інституті імені М.В.Лисенка, Львівському державному музичному училищі імені С.П.Людкевича, Київському, Канівському, Львівському та Самбірському державних училищах культури і мистецтв. Експериментом було охоплено 896 студентів. З них на всіх етапах дослідження брали участь 270 студентів. Окрім того, у проведенні дослідно-експериментальної роботи взяли участь 37 викладачів названих вище закладів освіти України.

Організація та етапи дослідження: Дослідження проводилось у три етапи протягом 1993 – 2000 рр.

На першому етапі (1993 – 1995 рр.) вивчалася педагогічна, психологічна, філософська, історична, соціологічна, культурологічна та мистецтвознавча література; здійснювався її теоретичний аналіз, обґрунтовувалися вихідні теоретичні позиції, визначалися об'єкт, предмет, мета та завдання дослідження. Було сформульовано робочу гіпотезу, розроблено програму та методiku дослідно-експериментальної роботи.

На другому етапі (1995 – 1997 рр.) відповідно до гіпотези, мети та завдань дослідження були розроблені основні методики та проведено констатуюче дослідження стану сформованості національної самосвідомості студентської молоді мистецько – педагогічних спеціальностей вищих закладів освіти України. Отримані дані враховано при розробці, організації та проведенні подальшої дослідно – експериментальної роботи.

На третьому етапі (1997 – 2000 рр.) проводився формуючий експеримент, у ході якого здійснювалась перевірка вихідної гіпотези і доцільності програми формування національної самосвідомості студентської молоді засобами театралізації народних свят. На експериментальних майданчиках було впроваджено в практику авторську програму з предмета “Українське народознавство” та спецкурс “Театралізація українського народного свята”.

Джерелознавчу базу дослідження склали збірки нормативних документів, навчальні плани і програми вищих закладів освіти України, що готують фахівців мистецько – педагогічного профілю; підручники, посібники, довідники; суспільно – політична та педагогічна преса; сучасна вітчизняна і зарубіжна філософська, історична, педагогічна, психологічна, культурологічна та мистецтвознавча література тощо.

Наукова новизна дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні моделі процесу театралізації народних свят як засобу формування національної самосвідомості студентів, яка містить у собі сценарну, організаторську, дидактичну, виховну та виконавську складові; розкритті шляхів підвищення ефективності формування національної самосвідомості, що полягають у пробудженні інтересу молоді до народних звичаїв, обрядів і свят та забезпеченні педагогічних умов для їхньої участі й самовираження в процесі створення ними театралізації, що передбачають: а) залучення до творчого процесу пошуку способів театралізації, а також її впровадження, підготовки, організації та проведення народного свята,

якогомога ширшого кола студентства; б) організацію, керівництво та контроль самостійною роботою студентів щодо створення театралізації народного свята, його організації, підготовки, репетицій та проведення; в) навчально-методичне забезпечення студентів з основ драматургії, сценарної розробки (майстерності), українського народознавства та інших дисциплін, необхідних для створення театралізації народного свята; г) емоційне сприйняття кінцевого продукту учасниками та глядачами театралізованого народного свята, створеного студентами власноручно; г) надання особливої уваги реалізації педагогічних завдань, виховних цілей, що досягаються народними звичаями, обрядами і святами; виявленні підходів до розробки програми формування національної самосвідомості студентів.

Теоретичне значення дослідження полягає у доповненні теорії і методики виховання студентів вищих закладів освіти науковим обґрунтуванням необхідності використання театралізації народних обрядів і свят як засобу формування національної самосвідомості студентів мистецько – педагогічних спеціальностей; в уточненні змісту поняття “театралізація народного свята”; розкритті шляхів підвищення ефективності виховної роботи з молоддю; виявленні підходів до створення програми та визначення її змісту, що забезпечує ефективність процесу формування національної самосвідомості студентів мистецько – педагогічних спеціальностей.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що експериментально підтверджену навчальну програму і методику формування національної самосвідомості студентів засобами театралізації народних свят можна застосовувати у вищих закладах освіти I – II та III – IV рівнів акредитації з метою поліпшення патріотичного виховання та збагачення їхнього національно – культурного досвіду.

Ідеї, положення й висновки дисертації сприяють гуманітаризації навчально – виховного процесу в вищих закладах освіти, можуть використовуватися для поглиблення виховного потенціалу навчальних дисциплін, спецкурсів, насамперед, з проблем культури, мистецтва, українського народознавства.

Особистий внесок дисертанта полягає в опрацюванні основних ідей і положень досліджуваної педагогічної проблеми; у створенні моделі процесу театралізації народного свята; у розробці експериментальної програми з “Українського народознавства”, а також в організації та проведенні дослідно-експериментальної роботи, визначенні шляхів поліпшення виховного впливу на студентів у процесі театралізації народного свята. У

спільних публікаціях висвітлюються основні положення та результати проведеного автором дисертаційного дослідження.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується: теоретико – методологічною обґрунтованістю його основних положень; застосуванням взаємодоповнюючих методів відповідно до мети, гіпотези та завдань дослідження; аналізом значного обсягу теоретичного і емпіричного матеріалу; поєднанням логіко – теоретичного та історичного аналізу матеріалу; результатами дослідно – експериментальної роботи; поєднанням якісного аналізу з математичними методами обробки отриманих результатів; тривалим терміном апробації основних концептуальних положень дисертаційного дослідження.

Результати дослідження впроваджено в практику роботи Львівської академії мистецтв (довідка № 290-03 від 28.04.1999 р.), Дрогобицького державного педагогічного університету імені І.Я. Франка (довідка № 127 – “Д” від 29.04.1999 р.), Львівського вищого державного музичного інституту імені М.В.Лисенка (довідка № 102 від 19.04.1999 р.), Львівського державного училища культури і мистецтв (довідка №92 від 25.03.1999 р.), Львівського державного музичного училища імені С.П.Людкевича (довідка № 30 від 17.03.1999 р.), Самбірського училища культури (довідка № 42 від 27.04.1999 р.). Окрім того, матеріали дисертаційного дослідження використано у програмі “Молодіжна хвиля”, яка вийшла в ефір 31 березня 1998 року (довідка №16 від 03.04.1998 р.).

Апробація роботи здійснювалася на обласній науково-практичній конференції Львівського обласного науково – методичного центру народної творчості і культурно – освітньої роботи спільно з Львівським державним університетом імені Івана Франка у 1995 р. ”Стан та перспективи розвитку української національної культури”; у виступах на кафедрі історії і теорії культури Львівського державного університету ім. Івана Франка; у повідомленнях УП і УІІ Міжнародного круглого столу “Історія релігій в Україні”; на засіданнях лабораторії педагогіки і психології мистецької освіти Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України; на засіданнях предметних комісій з народознавства Львівського державного училища культури і мистецтв та Самбірського державного училища культури протягом 1993 – 2000 рр.

Основні результати дослідження висвітлено у 12 друкованих працях, з них 7 написано без співавторів, у тому числі: 4 статті у наукових фахових виданнях; 1 стаття в інформаційно – методичному збірнику Міністерства культури і

мистецтв України; 2 – у збірниках матеріалів конференцій; 3 брошури з методичними рекомендаціями, а також збірка “Пісні з Галичини”.

Структура дисертації: Дисертація складається зі вступу, 2 розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку 211 використаних джерел, з них 7 іноземною мовою, а також 4-х додатків на 55-х сторінках. Основний зміст дисертації викладено на 155 сторінках машинописного тексту і містить 34 таблиці на 37 сторінках, 5 рисунків з діаграмами та графіками на 4 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовується актуальність дослідження педагогічної проблеми формування національної самосвідомості студентів мистецько – педагогічних спеціальностей засобами театралізації народних обрядів і свят, формулюються об’єкт, предмет, мета, гіпотеза та завдання дослідження, конкретизуються наукова новизна, теоретичне та практичне значення одержаних результатів, а також подаються відомості про апробацію і впровадження результатів проведеної експериментальної роботи та структуру дисертації.

У ПЕРШОМУ РОЗДІЛІ - “Формування національної самосвідомості молоді як педагогічна проблема” – висвітлено історичні аспекти її розв’язання; проведено аналіз науково-педагогічних джерел, який показав, що педагогічне завдання формування національної самосвідомості молоді з давніх часів і до наших днів залишається об’єктом уваги педагогічної науки і практики, що у певному розумінні воно є невід’ємною складовою загальної педагогічної проблеми національного виховання підростаючих поколінь; розглянуто наукові передумови формування національної самосвідомості молоді та теоретико – методологічні положення, що покладені в основу дослідження, зокрема, про роль самоусвідомлення нації та його значення у її формуванні (В.П.Іванишин, Я.К.Радевич–Винницький); значення державотворення в житті нації (Я.Р.Дашкевич); національну свідомість як вияв національної інтеграції (В.Ф.Жмир); спрямування національної творчості на розв’язання загальнолюдських культурних завдань (С.І.Гессен); вселюдськість, як найвищу повноту всього національного (М.О.Бердяєв); теоретичні основи формування національної самосвідомості молоді в умовах розбудови української державності (Д.О.Тхоржевський); психологічну сутність національної свідомості

й самосвідомості (М.Й.Боришевський); необхідність козацько – лицарського виховання підростаючих поколінь українців (Ю.Д.Руденко).

Особлива увага приділена методологічному аспекту формування національної самосвідомості студентства, дослідженому свого часу В.А.Мандрагелем, який розглядав її як результат рефлексії суб'єкта пізнання і діяльності в системі відносин “особистість – нація”. Співвідношення національної самосвідомості індивіда (особистості) і народу він визначив на користь першого. Що ж стосується національної самосвідомості народу, то вона уявлялася йому інтегрованим поняттям, що складається з сукупностей національних свідомостей особистостей.

На особистісний, філософський та психологічний аспекти, що містяться в даному понятті, звертає увагу М.Й.Боришевський: “Національна самосвідомість є усвідомленням, оцінкою людини (нації) себе як носія національних цінностей, що склались у процесі історичного розвитку спільноти, її самореалізації як суб'єкта соціальної дійсності, що прагне ствердити себе, зайняти належне місце серед інших національних спільнот і зробити гідний внесок у розвиток цивілізації, людства”.

Погоджуючись з наведеними вище визначеннями поняття “національна самосвідомість”, зробленими М.Й.Боришевським та В.А.Мандрагелем, разом з тим, хотілося б звернути увагу на виховний аспект, що міститься в ньому, оскільки ми розглядаємо дане поняття у педагогічному контексті. Отже, національна самосвідомість розглядається нами як результат виховання особистості, що характеризується усвідомленням нею свого національного коріння, історії, культури, її самобутності, особливостей ментальності свого роду, нації, їхніх чеснот і вартостей, які визначають національний ідеал, а також її місце і роль у процесах державотворення.

Завдяки аналізу науково-педагогічної літератури ми дійшли висновку про те, що основними критеріями сформованості національної самосвідомості молоді є:

1. усвідомлення особистістю своєї національної належності (М.Й.Боришевський, Г.Т.Кловак, В.А.Мандрагеля, Л.І.Мацько);
2. володіння мовою своєї нації та шанобливе ставлення до неї (В.П.Іванишин, Л.І.Мацько, Я.К.Радевич-Винницький, І.П.Ющук);
3. знання історії своєї національної спільноти, вміння робити адекватні висновки та діяти відповідно до них (О.В.Антонюк, М.І.Костомаров, Є.Ф.Маланюк, Ю.Д.Руденко);

4. володіння національною культурою, сприяння її розвитку (Ю.П.Єлісєвєнко, І.І.Огієнко, М.Сємчишин, Д.О.Тхоржєвський);
5. розуміння сутності національного інтересу та готовність діяти відповідно до нього (О.Бойко, Г.Ващенко, В.К.Винниченко Я.Р.Дашкевич);
6. відчуття власної відповідальності за долю нації, народу, “чуття єдиної родини” (М.Й.Боришевський, С.Ф.Русова, П.Г.Тичина, Д.О.Тхоржєвський);
7. самокритичне ставлення до певних проявів національних вад та дії щодо самоусунення їх у власній поведінці, психології, звичках, житті (Ю.П.Єлісєвєнко, Ю.Д.Рудєнко, А.Г.Погрібний, Д.О.Тхоржєвський).

Для оцінки стану сформованості національної самосвідомості, як показав аналіз педагогічних джерел, сучасні науковці користуються як трьох – низький, середній, високий, (або адекватний, занижений та зовнішній), так і чотирьох складовими системами градації рівнів національної самосвідомості. Оскільки остання з них більше відповідає специфіці даного дослідження, перевага була надана саме їй. Отже, відповідно до обраних критеріїв рівні сформованості національної самосвідомості студентської молоді виглядають таким чином:

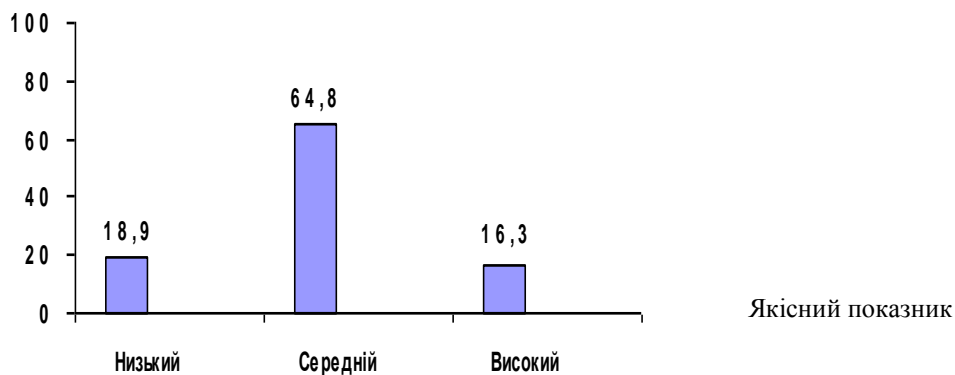
- нульовий рівень – характеризується відсутністю національної самосвідомості та є ознакою того, що людина не усвідомлює своєї національної належності;
- низький рівень – характеризується усвідомленням своєї національної належності, але, незважаючи на це, людина ще не володіє національною мовою, не знає історії свого народу, далека від розуміння його культури;
- середній рівень – характеризується усвідомленням особистістю своєї національної належності, достатнім володінням національною мовою та знаннями з історії свого народу, але недостатністю знань про національні звичаї, традиції, що призводить до відокремленості від національно-культурного процесу;
- високий рівень характеризується бездоганним володінням національною мовою та прагненням людини до поширення сфери її вжитку, глибокими знаннями історії свого народу, його звичаїв, традицій, культури. На цьому рівні починається активна діяльність особистості у напрямі відмови від таких стереотипів поведінки, які йдуть у супереччя національній ідеї, національним інтересам, національній безпеці.

На основі викладених вище критеріїв і рівнів та розробленого, відповідно до програми дослідження, інструментарію у межах констатуючого експерименту було

проведено анкетування респондентів великого масиву, який налічував 896 студентів мистецько – педагогічних спеціальностей вищих закладів освіти України.

Загальний стан сформованості національної самосвідомості досліджуваного контингенту можна вважати умовно задовільним, та все ж, рівні її, що відображені на нижчеподаній діаграмі (рис.1.), дозволяють зробити висновок про необхідність їх підвищення.

Кількісний показник (у відсотках)

Рівні національної самосвідомості

Рис.1. Діаграма загального стану сформованості національної самосвідомості студентів мистецько-педагогічних спеціальностей вищих закладів освіти України

У ході констатуючого етапу дослідження у значної кількості респондентів виявлено суттєві прогалини у знаннях українських народних звичаїв, обрядів і свят, чим і зумовлено отримані результати вимірів кількісних і якісних показників їхньої національної самосвідомості. На основі цього було зроблено висновок про об'єктивну необхідність залучення широких верств молоді до вивчення та закріплення національно – культурного досвіду на практиці; відродження, збереження та передачі наступним поколінням народних звичаїв, обрядів і свят.

На основі результатів констатуючого експерименту ми також дійшли висновку про реальну можливість розв'язання педагогічної проблеми формування національної самосвідомості студентської молоді засобами театралізації народних свят шляхом:

а) створення програми формування національної самосвідомості студентів у процесі вивчення ними навчального курсу “Українське народознавство”;

б) спрямування означеної вище програми на практичне засвоєння теоретичних знань щодо українських народних звичаїв, обрядів і свят;

в) уникнення етнографізму, побутовізму, поверховості в розкритті ідейно-морального, духовного потенціалу народних звичаїв, обрядів, свят і реалізації українознавчих підходів, інтегрованих знань із психологічних, філософських, політичних проблем, що стосуються рідного народу, Батьківщини з метою поглиблення формування в студентів національної самосвідомості;

г) використання театралізації з метою активізації учасників народних обрядів і свят, з одного боку, та посилення виховного впливу на всіх учасників святкового дійства, з іншого. Тобто піднесення процесу виховання в частині формування національної самосвідомості студентства на вищий рівень.

Об’єктивність даних висновків було цілком підтверджено в процесі формуючого етапу дослідження.

У ДРУГОМУ РОЗДІЛІ – “Ефективність формування національної самосвідомості студентства засобами театралізації народних свят” - конкретизовано поняття пов’язані зі змістом, формами театралізації як на теоретичному, так і на практичному рівнях, подано календар традиційних народних свят, що побутують на Львівщині, конкретизовано й обґрунтовано їх вибір для проведення експериментальної роботи. Окрім того, проаналізовано історичний досвід використання звичаїв, обрядів і свят та театралізації останніх у системі формування національної самосвідомості українського народу.

Під театралізацією народних свят ми розуміємо не лише творчий прийом, що передбачає створення чи вдосконалення драматургії свята, а й безпосередню творчу діяльність щодо впровадження його на святковому майданчику. Театралізація, окрім творчих, реалізовує ще дидактичні й виховні цілі, та, з огляду на ефективність формування національної самосвідомості безпосередніх учасників святкового дійства, є особливо корисною в царині народних звичаїв, обрядів і свят.

У даному розділі викладено програму і методику експериментальної роботи, її хід і результати, методичні поради щодо можливості використання театралізації народних

обрядів і свят у виховній, навчальній та позакласній роботі зі студентами мистецько – педагогічних спеціальностей вищих закладів освіти України.

Слід відзначити, що формуючий етап дослідження тривав два навчальні семестри, впродовж яких, відповідно до програми дослідно-експериментальної роботи, зі студентами експериментальних груп було проведено цілу низку виховних заходів. Поміж них були лекції, семінари, дискусії, обговорення, бесіди та інші форми виховного впливу, в процесі яких студенти експериментальних груп збагачували свій національно-культурний досвід, поповнюючи свої знання про мову, історію, культуру українського народу, вивчаючи його звичаї, традиції, гартуючи свій дух і волю. В результаті студенти експериментальних груп виявляли інтерес до практичної участі в народних святах та активність у їх підготовці та проведенні.

Ми цілком свідомі того, що національно – культурний досвід студентів експериментальних груп здобувався ними впродовж всього процесу формування їхньої національної самосвідомості, а не лише протягом двох навчальних семестрів, упродовж яких проводилася цілеспрямована експериментальна робота, хоча вона й будувалася не лише на теоретичному вивченні предмету “Українське народознавство” і спецкурсу “Театралізація українського народного свята”, а й на обов’язковому їх практичному засвоєнні шляхом безпосередньої участі у створенні драматургічної основи – сценарію, організації, підготовці та постановці українських народних свят Покрови Пресвятої Богородиці та Івана Купала.

Протягом формуючого експерименту студенти експериментальних груп виявили позитивну пізнавальну мотивацію, вивчили історію українських народних свят, глибоко осмислили їх зміст, форми і виховні функції, поширили коло свого спілкування та мовленнєвої практики, підготували по два сценарії театралізованих свят Покрови та Івана Купала, а також взяли активну участь в організації, підготовці та практичному втіленні їх на святкових майданчиках. Вони виступили у ролі не лише організаторів чи глядачів, а й безпосередніх учасників та виконавців ролей всіх героїв святкового театралізованого дійства, що, в свою чергу, сприяло закріпленню у них культурних звичаїв свого народу як на раціональному, теоретичному, так і на емоційно – чуттєвому рівнях.

Результати, отримані у ході формуючого експерименту, довели його ефективність, про що свідчить суттєве підвищення рівнів національної самосвідомості студентів експериментальних груп.

Таблиця 1.

Рівні сформованості національної самосвідомості студентів контрольних та експериментальних груп

Рівні сформованості національної самосвідомості студентів	До проведення експерименту				Після проведення експерименту			
	контрольні групи		експеримент групи		контрольні групи		експеримент групи	
	%	абсол. к-сть	%	абсол. к-сть	%	абсол. к-сть	%	абсол. к-сть
Нульовий	—	—	—	—	—	—	—	—
Низький	19	26	19	26	20	27	1	1
Середній	64	86	65	87	61	82	57,5	78
Високий	17	23	16	22	19	26	41,5	56

Підсумки порівняльного аналізу рівнів сформованості національної самосвідомості студентів мистецько-педагогічних спеціальностей на основі результатів констатуючого та формуючого експериментів переконливо доводять ефективність проведеної експериментальної роботи. Так, високий рівень національної самосвідомості було зафіксовано у 16,3% респондентів генеральної сукупності, 19% студентів контрольних і 41,5% студентів експериментальних груп. Низький рівень виявлено у 18,9% респондентів генеральної сукупності, 20% студентів контрольних і 1% - студентів експериментальних груп. Загальний коефіцієнт зростання згаданих вище рівнів становить 43,5%. З них – 25,5% складає зростання високого рівня та 18% – падіння низького рівня, що є показником ефективності експериментальної роботи.

Таким чином, результати, отримані у ході формуючого експерименту, та дані порівняльного аналізу дають підстави стверджувати, що формування в студентів національної

самосвідомості може бути ефективним за умов: а) наявності у них позитивної пізнавальної мотивації; б) глибокого осмислення ними змісту, форм і функцій національно–культурного досвіду, що міститься в народних звичаях, обрядах і святах; в) активізації уваги та сприйняття учасниками свята ритуальної символіки народного святкового дійства, що має глибоке історичне коріння та справляє на них посилений виховний вплив; г) практичної участі студентів у театралізації народних свят шляхом залучення їх до творчої діяльності на всіх етапах організації, підготовки та проведення святкового дійства.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми формування національної самосвідомості студентів мистецько – педагогічних спеціальностей, що виявляється в розкритті педагогічних умов цього процесу, визначенні критеріїв та рівнів сформованості, виявленні та розкритті шляхів підвищення його ефективності, обґрунтуванні та апробації театралізації народних свят як засобу формування національної самосвідомості.

1. Процес формування національної самосвідомості студентів потребує цілеспрямованого педагогічного впливу як на свідомість суб'єктів, так і на їхню підсвідомість.

2. Театралізація народних свят може бути ефективним засобом формування національної самосвідомості молоді, оскільки вона сприяє практичному безперешкодному проникненню важливої інформації про звичаї і традиції народу в їхню емоційно-чуттєву сферу (підсвідомість), де і відбувається, таким чином, закріплення національно-культурного досвіду.

3. Модель процесу театралізації народних свят як засобу виховного впливу та формування національної самосвідомості студентства, містить у собі сценарну, організаторську, дидактичну, виховну та виконавську складові, що реалізуються впродовж усього періоду підготовки, організації та проведення народного свята в конкретних просторово – часових умовах.

4. Детермінованість національної самосвідомості молоді та ступенів їхнього володіння національною мовою, знаннями з історії свого народу, його культури, а також національно-культурним досвідом, потребують ширшого залучення студентів не лише до вивчення, а й до практичного засвоєння народних звичаїв, обрядів і свят. Провідна роль у цьому може належати предмету “Українське народознавство”, що викладається у вищих закладах освіти гуманітарного профілю. Однак, традиційні

форми і методи вивчення даного курсу, здебільшого теоретичні, не відповідають сучасним вимогам та є малоефективними у формуванні національної самосвідомості студентської молоді, про що переконливо свідчать результати констатуючого експерименту.

5. Шляхи підвищення ефективності формування національної самосвідомості полягають у пробудженні інтересу молоді до народних звичаїв, обрядів і свят та забезпеченні педагогічних умов для їхньої участі й самовираження в процесі створення ними театралізації, що передбачають:

а) залучення до творчого процесу пошуку способів театралізації, а також її впровадження, підготовки, організації та проведення народного свята, якомога ширшого кола студентства;

б) організації, керівництва та контролю самостійною роботою студентів щодо створення театралізації народного свята, його організації, підготовки, репетицій та проведення;

в) навчально – методичного забезпечення знань студентів з основ драматургії, сценарної розробки (майстерності), українського народознавства та інших дисциплін, необхідних для створення театралізації народного свята;

г) емоційного сприйняття кінцевого продукту учасниками та глядачами театралізованого народного свята, створеного студентами власноручно;

г) приділення особливої уваги реалізації педагогічних завдань, виховних цілей, що досягаються народними звичаями, обрядами і святами; виявленні підходів до розробки програми, яка забезпечує досягнення поставленої мети.

6. Формування національної самосвідомості студентів є ефективним в процесі поєднання вивчення навчального курсу “Українське народознавство”, спецкурсу “Театралізація українського народного свята” та безпосередньої їх участі в українських народних святах. У ході їх підготовки, організації та проведенні оволодіння національно-культурним досвідом стало помітною ознакою студентів експериментальних груп, що виявлялася у гуманному, доброзичливому, толерантному ставленні до людей, довіллія, звичаїв, традицій, творів культури й мистецтва, тощо.

Розроблена програма і методика формування національної самосвідомості студентської молоді засобами театралізації народних обрядів і свят пройшла теоретичну і практичну апробацію в семи вищих навчальних закладах України,

де готують фахівців мистецько – педагогічних спеціальностей, тому вона може бути рекомендованою для більш широкого впровадження у навчально–виховний процес вищих закладів освіти України.

Проведене дослідження не претендує на вичерпне розв’язання багатопланової проблеми формування національної самосвідомості студентської молоді засобами театралізації народних свят. Подальшого вивчення заслуговують такі її аспекти як вплив народної святково – обрядової символіки на формування національної самосвідомості молоді; формування національної самосвідомості студентської молоді засобами української музики та інші.

Основний зміст дисертаційного дослідження відображено в таких публікаціях:

1.Берега Р.П. Формування національної самосвідомості студентів як педагогічна проблема // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 1999. – № 1. – С. 210 – 215.

2.Берега Р.П.Театралізація народних свят і обрядів у контексті інтегративного підходу // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 1999. – № 2. – С. 116 – 120.

3.Берега Р.П. Розвиток культури спілкування студентів засобами театралізації обрядів // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 1999. – № 3. – С. 257 – 263.

4.Берега Р.П. Філософія народного обряду і формування національної самосвідомості студентів (на прикладі творчих вузів Львівщини) // Діалог культур: Україна у світовому контексті. Філософія освіти: Зб. наук. праць. – Львів: Світ, 1999. – Вип.4. – С. 307 – 313.

5.Берега Р.П.Народному дому - сімейний затишок// Заклади культури як організатори сімейного дозвілля (інформаційно-методичний збірник). – К. – 1999. – С. 21 – 24.

6.Слісовенко Ю.П., Берега Р.П. До проблеми формування національної самосвідомості студентської молоді // Проблеми державного будівництва в Україні. – К .: МІП. – 1999. – Вип.4. – С. 309 – 312. (Авторські – С.309-310).

7.Пісні з Галичини /Упор. Р.П. Берега, М.О. Дацко. – Львів: Світ,1997. – 192 с. (Авторські – С. 9 – 192).

8.Бере́за Р.П., Карпова Л.І. Російська преса кінця ХІХ – початку ХХ століття про український театр (за матеріалами архівних джерел): Методичні рекомендації. – Львів, 1996. – 14 с.(Авторські –С.1 – 8).

9.Карпова Л.І., Бере́за Р.П.Використання народних традицій та фольклору у створенні сценарію театралізованого свята: Методичні поради. – Львів, 1996. – 24 с. (Авторські – С.12 – 24).

10.Єлісoвeнko Ю.П., Бере́за Р.П. Використання фольклору в сценарії українського народного свята Івана Купала: Методичні рекомендації. – Львів: ЛДООЦ НТ і КОР, 1998. – 20 с. (Авторські – 1 – 10).

11.Бере́за Р.П. Християнське виховання в народних домах Львівщини //Тези повідомлень УІ Міжнародного круглого столу “Історія релігій в Україні”. – Львів. – 1997. – С. 14 – 15.

12.Бере́за Р.П. До питання сучасної класифікації народного вертепу на Львівщині // Матеріали УІІ Міжнародного круглого столу “Історія релігій в Україні”. – Львів: Логос. – 1998. – С. 16 – 17.

Бере́за Р.П.Формування національної самосвідомості студентів мистецько – педагогічних спеціальностей засобами театралізації народних свят . – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 2001.

У дисертації розглянуто історичні аспекти та наукові передумови формування національної самосвідомості молоді. Обґрунтовано необхідність використання народних свят як засобу формування національної самосвідомості; виявлено критерії і рівні її сформованості та досліджено стан національної самосвідомості сучасного студентства.

Розроблено програму й методику експериментального формування в умовах вивчення предмета “Українське народознавство” та спецкурсу “Театралізація українського народного свята”. Подано результати формуючого експерименту, що свідчать про ефективність дослідно-експериментальної роботи за умов: наявності у студентів позитивної пізнавальної мотивації; глибокого осмислення ними змісту, форм і функцій національно–культурного досвіду, що міститься в народних звичаях, обрядах і святах; активізації уваги та сприйняття

учасниками свята ритуальної символіки народного святкового дійства, що має глибоке історичне коріння та справляє на них посилений виховний вплив; забезпечення практичної участі студентів у театралізації народних свят шляхом залучення їх до творчої діяльності на всіх етапах організації, підготовки та проведення святкового дійства.

На основі аналізу результатів дослідження виявлено шляхи підвищення ефективності виховної роботи з молоддю, викладено методичні рекомендації щодо залучення студентів мистецько – педагогічних спеціальностей до організації, підготовки та проведення народних свят.

Ключові слова: національна самосвідомість, виховання, народні звичаї, народні традиції, народні свята, театралізація, національно-культурний досвід, українське народознавство.

Берёза Р.П. Формирование национального самосознания студентов художественно – педагогических специальностей средствами театрализации народных праздников. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2001.

Работа посвящена исследованию проблемы формирования национального самосознания студенческой молодёжи средствами театрализации народных обрядов и праздников.

Актуальность исследования обусловлена изменением общественно-политического статуса Украины, объективной необходимостью повышения уровня национального самосознания ее граждан, сохранения ими украинской культуры.

Национальное самосознание рассматривается как результат воспитания личности, который характеризуется осознанием ею своих национальных корней, истории, культуры, её самобытности, особенностей ментальности своего рода, национальности, их добронравия и ценностей, определяющих национальный идеал, а также её место и роль в процессах построения государства.

В диссертации рассмотрены исторические аспекты и научные предпосылки формирования национального самосознания молодежи. Представлен обзор философской,

исторической, научно – педагогической и психологической литературы по данной проблеме. Обоснована необходимость использования народных обрядов и праздников как средства формирования национального самосознания. Выявлены критерии и уровни его сформированности, которыми являются: а) осознание личностью своей национальной принадлежности (М.Й.Боришевский, Г.Т.Кловак В.А.Мандрагеля, Л.И.Мацько); б) владение языком своей нации и уважительное отношение к нему (В.П.Иванишин, Л.И.Мацько, Я.К.Радевич-Винницкий, И.П.Ющук); в) знание истории своей национальной общности, умение делать адекватные выводы и действовать в соответствии с ними (Антонюк О.В., Е.Ф.Маланюк, Ю.Д.Руденко); г) владение национальной культурой, участие в её развитии (Ю.П.Елисовенко, И.И.Огиенко, Д.А.Тхоржевский,); д) понимание сущности национального интереса и готовность действовать в соответствии с ним (О.И.Бойко, В.К.Винниченко, Я.Р.Дашкевич); е) ощущение собственной ответственности за судьбу нации, народа, “чувство единой семьи” (М.Й.Боришевский, П.Г.Тичина, Д.А.Тхоржевский); ж) самокритичное отношение к национальным недостаткам и действия по их самоискоринению в собственном поведении, психологии, привычках, жизни (Ю.П.Елисовенко, Ю.Д.Руденко, Д.А.Тхоржевский,).

На основе данных критериев исследовано состояние сформированности национального самосознания современного студенчества. Результаты констатирующего этапа исследования убеждают в необходимости проведения формирующего эксперимента.

Автором разработана программа и методика формирования в условиях изучения предмета “Украинское народоведенье” и спецкурса “Театрализация украинского народного праздника”.

В соответствии с программой студенты в процессе работы знакомятся не только с теоретическим материалом, но и с практическими примерами театрализации украинских народных праздников, в результате чего подходят вплотную к самостоятельному созданию, вначале, литературной основы праздника – сценария, а потом переходят к его воплощению на конкретных праздничных площадках своего региона. В процессе работы над театрализацией праздника студенты лучше усваивают национально–культурный опыт.

В ходе исследования выявлены факторы и педагогические условия эффективности процесса формирования, которыми являются: а) наличие у студентов положительной познавательной мотивации; б) глубокое осмысление ими содержания, форм и функций национально-культурного опыта, который является неотъемлемой частью народных

обычаев, обрядов и праздников; в) активизации внимания и восприятия участниками праздничного народного действия, которое имеет глубокие исторические корни и производит на них усиленное воспитательное воздействие; г) обеспечение практического участия студентов в театрализации народных праздников путём вовлечения их в творческую деятельность на всех этапах организации, подготовки и проведения праздничного действия.

В процессе исследования проведена экспериментальная проверка разработанной программы и методики формирования национального самосознания средствами театрализации украинских народных обрядов и праздников.

Для успешной реализации творческих замыслов студентов автором заблаговременно даны методические рекомендации по организации, подготовке и проведению народных обрядов и праздников.

Результаты формирующего эксперимента свидетельствуют о том, что целенаправленное включение студентов в творческий процесс создания театрализации украинского народного праздника, а также его сценическое воплощение на конкретных праздничных площадках способствует повышению у них уровня национального самосознания.

В заключении автором даны основные выводы и предложения по усовершенствованию процесса формирования национального самосознания студентов художественно–педагогических специальностей высших учебных заведений Украины.

Ключевые слова: национальное самосознание, воспитание, народные обычаи, народные традиции, народные праздники, театрализация, национально-культурный опыт, украинское народоведение.

BEREZA R.P. Formation of national self-consciousness in students of art-pedagogical specialities by means of theatrical presentation of folk festivals.- Manuscript..

Dissertation for the academic degree of Master of Pedagogical Science in the speciality 13.00.07 – Theory and methods of education.-National Pedagogical University named after M.P.Dragomanov, Kyiv,2001.

Historical aspects and scientific premises of formation of national self-consciousness in youth had been considered. The need for use of folk festivals as the means of formation of national

self-consciousness had been substantiated ;criteria and levels of its development had been defined and the level of self-consciousness of modern students had been researched.

The program and methods of experimental formation in the process of leaning of the subject “Ukrainian folk studies” and the special course “Theatrical presentation of Ukrainian Folk Studies” is developed. The results of a forming experiment which testifies to the effectiveness of a research-experimental work under conditions of: student’ positive cognitive motivation; profound comprehension of contents, forms and functions of national-cultural experience, which is contained in the national traditions, habits, rites and festivals; activization of apprehension and perception by the participants of a ritual symbolism of folk festival event, which has deep historical roots and produces an intensified educational influence; provision of a practical participation of students in theatrical presentations of folk festival by way of their involvement in the creative activity at all stages of organization, preparation and conducting of a festival event have been presented.

On the basis of analysis of the results of research the ways of improvement of effectiveness of educational work with youth are defined, the recommendations on involvement of students of art and pedagogical specialities in organization, preparation and conducting of festivals are given.

Key words: national self-consciousness, education, folk habits, folk traditions, folk festivals, theatrical presentation, national-cultural experience, Ukrainian folk studies.